

Walborg Fjeldstad

Tankeverk – skaperverk – byggverk

Inntrykk fra en studietur om kultur og bolig
hos noen folkestammer i Namibia

Høgskolen i Hedmark
Rapport nr. 19 – 2009

Fulltekstutgave

Utgivelsessted: Elverum

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Forfatterne er selv ansvarlige for sine konklusjoner. Innholdet gir derfor ikke nødvendigvis uttrykk for Høgskolens syn.

I rapportserien fra Høgskolen i Hedmark publiseres FoU-arbeid og utredninger. Dette omfatter kvalifiseringsarbeid, stoff av lokal og nasjonal interesse, oppdragsvirksomhet, foreløpig publisering før publisering i et vitenskapelig tidsskrift etc.

Rapporten kan bestilles ved henvendelse til Høgskolen i Hedmark. (<http://www.hihm.no/>)

Rapport nr. 19 – 2009
© Forfatterne/Høgskolen i Hedmark
ISBN: 978-82-7671-771-6
ISSN: 1501-8563

Høgskolen i Hedmark

Tittel: Tankeverk – skaperverk – byggverk. Inntrykk fra en studietur om kultur og bolig hos noen folkestammer i Namibia.			
Forfatter: Walborg Fjeldstad			
Nummer: 19	År: 2009	Sider: 55	ISBN: 978-82-7671-771-6 ISSN: 1501-8563
Oppdragsgiver: Høgskolen i Hedmark			
Emneord: Kultur, arkitektur, folkestammer i Namibia			
Sammendrag: <p>Rapporten er en oppsummering av inntrykk og informasjon etter en studietur i Namibia der hensikten var å få et innblikk i hvordan noen utvalgte folkestammer lever og bygger sine tradisjonelle hytter. Namibia ble valgt fordi Elverum er vennskapsby med Tsumeb, og Høgskolen har et utstrakt samarbeid med flere studiesteder og utveksling av studenter og lærere i Namibia.</p> <p>Rapporten er også en videreføring i prosjektet Tankeverk – skaperverk – byggverk, et FoU-arbeid som er gjennomført ved Høgskolen i Hedmark (LUNA), Institutt for kunstfag og informasjonsvitenskap. Tidligere rapporter i dette prosjektet er Rapport nr. 9 – 2007 som gir eksempler på stilepokene inn arkitektur gjennom tidene, samt beskrivelse av utvalgte bygg i nærmiljøet Elverum. Rapport nr. 14 – 2008, Høgskolen i Hedmark, inneholder et gjennomført didaktisk opplegg med en gruppe elever ved Elverum ungdomsskole, samt studenter ved Høgskolen i Hedmark. Hensikten var å finne ut om opplegg om emnet arkitektur kan skape bevisste kunnskaper og estetiske holdninger.</p>			

Hedmark University College

Title: Thinking – Creating – Building			
Author: Walborg Fjeldstad			
Number: 19	Year: 2009	Pages: 55	ISBN: 978-82-7671-771-6 ISSN: 1501-8563
Financed by:			
Keywords: Culture, architecture, folktribes in Namibia			
Summary: The report is a summary of impressions and information from a study tour in Namibia. The intention was to gain inside information about how some tribes in Namibia live and build their traditional huts. Namibia was chosen because Tsumeb is Elverum`s friendshiptown, and the University College of Hedmark has an extended collaboration with different colleges, exchanging students and teachers in Namibia. The report is also a continuation of the project Thinking – Creating – Building, a Research and Development work carried out at the University College of Hedmark, by the Department of Art and Information Technology. Earlier reports in this project is Report nr. 9 – 2007, containing examples of architectural styles through the ages as well as buildings in the town of Elverum. Report nr. 14 – 2008, University College of Hedmark, contains a didactic program for a group of pupils at Elverum Lower Secondary School as well as Art Students at the University College of Hedmark. The purpose of the project was to search if the topic architecture can create knowledge and esthetic attitudes.			

FORORD

Heftet er et videre arbeid i mitt FoU-prosjekt «Tankeverk – byggverk – skaperverk», utgitt i Rapport nr. 9 – 2007, Høgskolen i Hedmark. Her gis eksempler på arkitektur- og byggestil for Europa og lokalmiljøet i Elverum. Etter dette arbeidet var det naturlig å løfte blikket videre ut i den globale verden. Hvordan bor og bygger, hvilke skikker har folk utenfor vår vestlige kultur?

Valg av landet Namibia grunner seg i at Elverum er vennsby med Tsumeb i Namibia. Siden arkitektur er et av hovedområdene i LPKL 2006 for grunnskolen, ser jeg det som svært interessant og nærliggende i skolesammenheng å arbeide med bomiljø som del i en kulturell forståelse. Innen helse og skole i vårt utdanningssystem er det utveksling av studenter mellom Norge og Namibia. Som deres vertsfolk er det nødvendig å ha noe kjennskap til deres kulturbakgrunn, seder og skikker.

Høsten 2008 fikk jeg anledning til å være med representanter fra Namibiaforeningen som skulle ha ulike møter med lederne i sine undervisningsprosjekter. De skulle oppsøke de samme områdene som jeg hadde tenkt meg, og vi kunne derfor få utrettet våre hensikter parallelt. Hva en rekke å sette seg inn i på noen dager, begrenser seg. Jeg vil derfor beskrive de folkestammer jeg opplevde og fikk informasjon om på denne turen.

Høgskolen i Hedmark
September 2009

Walborg Fjeldstad

Namibiaforeningens lokaler i Elverum

INNHold

Forord	7
Litt om landet	11
Noen folkegrupper slik jeg opplevde de	13
Tsumeb Cultural Village – en oversikt	13
Owambofolket	18
Himbaene	29
Sanfolket	43
Etterord	52
Kilder	55

LITT OM LANDET

<http://nn.wikipedia.org/wiki/Namibia>

Namibia ligger ut mot Atlanterhavet i vest, med grenser i nord og nordøst til Angola, Zambia og Botswana, og mot sør til Sør-Afrika.

Landet er dobbelt så stort som Norge, men er et av de landene i verden som har minst befolkningstetthet, ca. 2 millioner. Folket består av ulike folkestammer. Den største folkestammen er Owambostammen som utgjør ca. halvparten av befolkningen og tilhører språkgruppen bantutalende folk som kom nordfra. Bantu betyr folk. De fleste bor i nord i landet, der det også er tilstrømning av mennesker fra Angola.

Sanfolket regnes som urbefolkningen, og er et nomadisk jakt-samlerfolk. Disse kom sydfra. En utbrytergruppe khoikhoi (folkefolk) skilte lag med sanfolket og drev stabil fedrift. Fellesbenevnelsen på begge folkegruppen, er Khoisan. Sanfolket ble etterhvert fortrent til skrinne områder ved Kalahariørken i øst.

Der er mange folkegrupper i Namibia, og de ulike folkegrupper holdt til i hver sine områder, og befolkningen var lite blandet. Denne inndelingen finner en fortsatt. Derfor vil en finne Namas og farget befolkning i syd, Damara i vest, Herero i øst, Owambo i nord, Himba i nord-vest, Sanfolk i øst etc. Kyststripen mot Adriaterhavet er uvennlig, mange har nok prøvd å komme seg i land uten å lykkes. The Skelton Coast bærer navnet med rette. På 1800-tallet kom folk utenfra som utforsket området, det var misjonsfolk, handelsfolk og folk på flukt.

Under Berlin konferansen 1884–1885 ble området tysk koloni med navnet Tysk Sydvest-Afrika. Konferansen, på tysk kalt «Kongokonferenz», hadde til hensikt å regulere kolonisering og handel i Afrika, ved å knytte forbindelse til Nilen gjennom Tanzania. Tysk befolkning kom til landet, og landets ressurser ble fordelt på nye tyske innflyttere. Grupper av urbefolkningen, særlig Namas og Herero gjorde sterkt opprør som ble slått hardt ned.

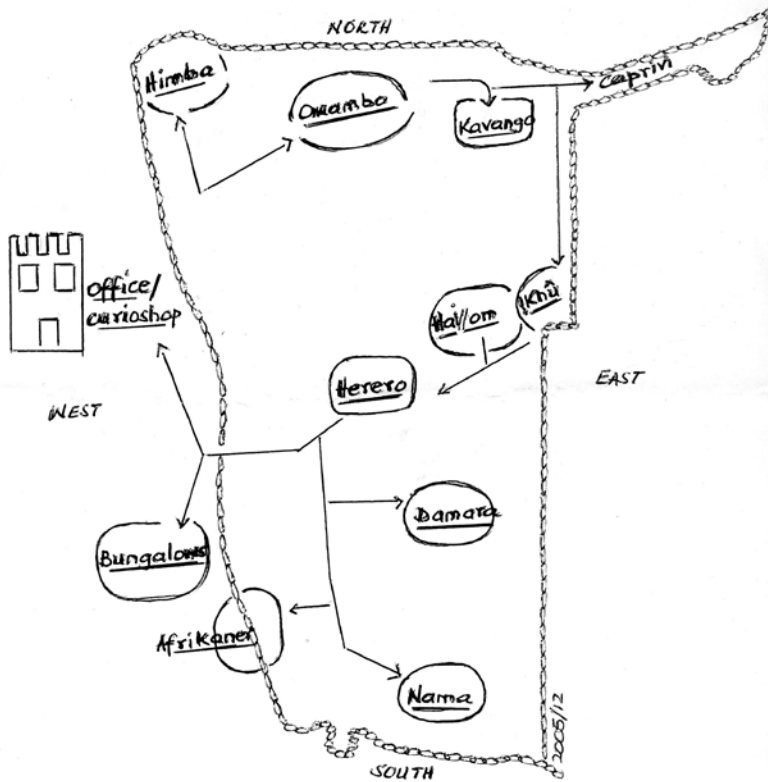
Under 1. verdenskrig ble Namibia okkupert av Sør-Afrika, og landet ble ikke selvstendig før i 1990. Det var i denne anledning i 1980 at Namibiaforeningen i Elverum ble stiftet av Dag Hareide. Det er en forening som arbeidet for Swapo, en frigjøringsorganisasjon, og ga støtte til namibiske flyktninger. Ca. halvparten av Elverums befolkning deltok i denne aksjonen. Etter at frigjøringen var et faktum, har organisasjonen særlig arbeidet med undervisningsprosjekter, og er et bindeledd mellom noen høyskoler i Norge og skoler i Namibia hvor studenter kan gjennomføre sin praksis.

NOEN FOLKEGRUPPER SLIK JEG OPPLEVDE DE

Tsumeb Cultural Village – en oversikt

Tsumeb Cultural Village er et friluftsmuseum som gir en god oversikt over hvordan de ulike folkestammene bygger sine boliger. Oppbyggingen er etter modell av Glomdalsmuseet, med økonomisk støtte fra Namibiaforeningen. Hyttene er orientert på området slik folkestammene bosetting er i landet. Til museet kommer skoleklasser og andre som vil bli kjent med sine gamle hustradisjoner. Ikke alle folkestammer er på nåværende tidspunkt ferdig representert.

OPEN AIR MUSEUM
 TOUR PLAN OF CULTURAL VILLAGE

Tsumeb Cultural Village
 P.O. Box 1973
 Telephone 220787 (067)
 Fax 221464 (067)
 Tsumeb

Her fikk jeg det første innblikk og eksempler på hvordan de ulike stammers boliger kan utformes.

Ikke alle homesteads var ferdig utformet.

Med dette som bakgrunn ble det nå spennende å se boligene og folket i virkeligheten.

Det er venstrekjøring i Namibia. Gjennom bilvinduet kunne en observere et rikt og eksotisk dyreliv.

Mitt første stoppested var Ongwediva College of Education i regionen Oshakati. Dette er nord i Namibia, Owamboland.

Owambofolket

Owambofolket hører til språkgruppen bantu og har sitt opphav i de østre deler av Sentral-Afrika. Disse beveget seg i sørvestlig retning i midten av det 16. århundre, fulgte elven som stoppet ved Etosha Pan som noen hevder er oppstått etter et jordskjelv.

Her levde de vesentlig av fiske.

Demonstrasjon av fiskeredskap på Friluftsmuseet i Tsumeb.

Fisking i nærheten av Ongwediva College of Education.

Men det oppsto snart krangel om fiskerettigheter, derfor vandret grupper videre, hver med sin leder. Men alle bosatte seg i området nord for Etosha Pan. (nord i Namibia). Der var muligheter for å dyrke jord relativt bra. Området fikk navnet Owamboland, men er nå delt inn i 4 regioner som alle begynner med O. I dag har owamboene jobber i det offentlige, bor i moderne hus, men anseelse måles fortsatt ut fra hvor mange kuer en har. Derfor har mange gårdsbruk på si.

En kan dele owambofolket inn i tolv stammer og hver stamme har sin dialekt. Men de fleste stammer aksepterer OshiNdonga og oshiKwanyama som et skriftlig språk i skole og kirke.

En finner derfor ofte informasjon på de to språk. Europeisk misjon hadde innflytelse, slik at oshiNdonga er influert av fisk språk med for eksempel prefiks *uu* i begynnelsen av et ord. OahKwanyama gjenspeiler mer engelsk språk, og unngår dobbel konsonant.

Min kontakt i dette området var kollegaer ved Ongvedia College of Education i Oshakoti Region.

Den dagen jeg var på besøk, hadde skolen kulturuke, og de ulike stammer presenterte seg og viste hva som karakteriserte deres kultur i musikk, dans og håndverk.

Gjennom en av kollegaene fikk jeg mulighet til å besøke et Owambo homestead. Besøket var hos ingen ringere enn sønn av Owambokongen Timumbu ya Shilongo som døde i 1957. Området, villagen, kalt Othilka, betyr «we arrived» og ble bygget på ca. 1800-tallet.

Veien til homestead var rett så langt øyet rakk, med slettelandskap på begge sider. Grunnet regnvær siste tid kunne en fortsatt se vanddammer på jorda.

I dette flate landskapet er det ikke lett å orientere seg. Vi var derfor innom et sted for å spørre om veien. Da er de mange høflighetsfraser som skal gjennomføres, og det skal høres nytt.

Ved besøk er det skikk og bruk å ha med gave. Vi var innom et kjøpesenter og handlet suppeposer, sukker, noe å drikke, kjeks etc. Alt ble lagt i en kurv pakket inn i et tekstilstoff.

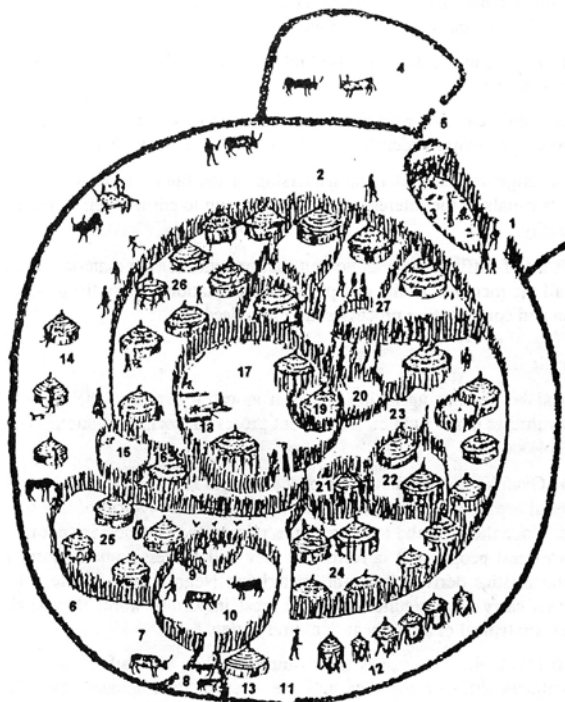

Figure 2. Kwanyama homestead (after Loeb, 1962:336)

1. Main entrance	2. Main passage	3. Stamping place
4. Cattle kraal	5. Cattle entrance	6. Cattle passage
7. Ox kraal	8. Young cattle kraal	9. Calf kraal
10. Cow kraal	11. Little entrance	12. Granary
13. Guards' hut	14. Boys sleeping huts	15. Cooking place
16. Waiting place	17. Meeting place	18. Ritual fire
19. 1st wife's bedroom	20. Butchery	21. Creamery
22. Brewery	23. Family head's quarters	24. First wife's quarters
25. 2nd wife's quarters	26. Wives' quarters	27. Visitor's quarters

(Malan, 1995) s. 23

Å gå på besøk til et tradisjonelt homestead innebærer en viss seremoni. Gjennom en korridor av mopanestolper kommer en fram til guttenes møtested. Herfra det blir gitt beskjed til familieoverhodet som møter sine gjester og tar de med til møteplassen lenger inn i homestead.

Her er møteplassen for fremmede.

Vi ble møtt ved hovedinngangen til homestead og geleidet fram til møteplassen. Hit kom så familieoverhodet. Fra dette mottakelsestedet kan det være mange veier til den indre del av homestead. For en ukjent er det vanskelig å finne fram. Dette er noe av hensikten også.

Vi fikk forklaring på hva village er:

En **village** består av mange familier. Hver familie har sitt homestead eller hus. 36 hus hørte til denne village.

Homsted er omgitt av et tregjerde. Innenfor tregjerdet som består av mopaneved, er der mange hytter. En hytte tilsvarer vårt rom. Hver hytte har sitt formål eller funksjon.

Boligene til owamboene består av sirkelrunde hytter med strå på taket, lagt i et taksteinmønster slik at regn kan renne av. Veggene var av strå eller mer moderne materiale som murbrikker. Hyttene har forskjellige funksjoner.

Her foregår maling av korn til mel.

Dette rommet har kurvfletting og smykkelaging som aktivitet.

Dette er gjestehytta, med servering av øl.

Denne homestead jeg besøkte inneholdt 42 hytter (rom). Huset var igjen inndelt i områder. Der var område for 1. og 2. kone, område for melkeproduksjon, matproduksjon, håndverk etc. Innen sitt område kunne kvinnene disponere minst 3 hytter til bruk av forskjellig formål. Inndeling av områder ble gjort med gjerder av mopanestolper. 1. kones soverom var plassert på møteområdet, rett overfor ildstedet. Den hellige ild ble tent om kvelden.

Hver kone representerer en uavhengig økonomisk del i storfamilien. Hun har sin egen jordflekk som hun må dyrke for å underholde sin familie. Overhodet i homestead har også sin hageflekk hvor konene må arbeide.

For en som kommer utenfra virker opplegget med gjerdene som danner korridorer mellom de ulike områder som en labyrint og er til å forvirre. Dette reduserer muligheten til å finne fram til de ulike hyttene for fremmede. Jo rikere en var, dess mer intrikat var korridorsystemet. En kongebolig var den mest avanserte i design, den krevde mange tusen pæler til konstruksjonen. Men den ga også høyest sikkerhet og privatliv.

Det er gjerne to innganger til homestead, en mot øst hvor det gode kommer fra, og en mot vest. Det var også vanlig å skifte ut gjerdestoplene hvert 4. eller 7. år, dersom de var oppspist av termittene. Men siden en nå er klar over at bruk av tusenvis av stolper fører til avskoging, er hirsestrå benyttet til formålet. Selve veggkonstruksjonen i hyttene kan også bestå av murbrikker, i stedet for mopanetre. Det viser at folket tar nye materialer i bruk, selv om disse ikke har samme egenskaper som de opprinnelige (Hayes, 1992).

Familieoverhodet og hans kone har pyntet seg i anledning besøk.

Familien var meget gjestfri, hadde de vært bedre forberedt skulle de ha laget et måltid for oss. Men det blir nok en stund til.

Finsk misjon og utdanning hadde sterk innflytelse på Owamboene fra 1870-årene. Derfor bruker kvinnene den karakteristiske kjolen med høyt liv og lomme, modell etter finske misjonærkjoler. Disse finnes i ulike utforminger, mer eller mindre pyntet.

Mirjam tilhører owambofolket, har utdannelse, jobb i offentlig sektor og har et moderne hjem. Huset er bygget av murblokker med blikkplater på taket. Mellom vegg og tak er det lufting.

Himbaene

Himbaene holder til nord i Namibia mot grensen til Angola. Hit kommer en med bil ved å kjøre gjennom uendelige områder uten bebyggelse. Skilt langs veien opplyser om at eksotiske dyr kan krysse veien. Området blir kalt Kaokoland, eller Kunene.

Senteret eller byen i området er Opuwo.

Fra en høyde utenfor Opuwo var det en fantastisk flott utsikt over dalen. Ca. en halvtimes kjøring derfra besøkte jeg en himbafamilie, et homestead. OKARRO het leieren som betyr «Next to the Mountain». Det var en arrangert tur med en guide som hadde bodd blant himbaene og som snakket himbaspråket. Programmet «Den store reisen» sendt på NRK1 i samme periode, fulgte en norsk families opphold blant befolkningen i dette området, og skildret deres daglige liv.

Leiren, eller homestead lå svært avsides, og en måtte være lokalkjent for å finne veien dit. Ingen sti eller tydelige spor ledet mot boplassen. Gruppen hilste på beboerne som ventet oss, og fortalte at vi var fra nord.

Homestead, leieren er bygd konsentrert og har en inngjerding av busker og kjerr, og et tuntre markerer gjerne domenet. Inngangen til området er alltid rettet mot retningen forfedrene kom fra, enten upstream eller downstream (himba) eller (herero).

På motsatt side av inngangen er 1. kones hytte, med døråpning alltid vendt mot dyreinnhegningen, (kraalen). Dette er hovedhytta. I rett linje mellom hovedhytta og kraalen hvor dyra befinner seg om natta, er den «hellige ild». Ildstedet er markert med steiner.

Det er ikke tillatt å krysse denne korridoren for fremmede eller folk som kommer utenfra med ved eller vann. Dette området er betraktet som hellig, og ingen kan krysse denne linje uten å spørre om tillatelse. Dersom det skulle skje, må en avlegge en forklaring. Den hellige ild var først tent ved graven til forfedrene og er en tradisjon holdt i hevd av lederen, overhodet i familien. Ilden brenner ikke hele dagen, men tennes igjen om kvelden og morgenen. Veden som brukes er mopaneved. Det er mennene som har ansvar for at det er nok ved, men det er kvinnene som bærer den hjem. Betydningen av ritualer og skikker i forhold til ilden er vesentlig. Ut fra hovedhytta, 1. kones hytte, er resten av hyttene ordnet etter mannlig eller kvinnelig slektskap med overhodet. Den eldste i familien er lederen. Sønner med kone følger fars bosted og bygger til venstre for hovedhytta, døtre forlater leiren for å bosette seg sammen med sin husband og bli et medlem av mannens familie, eller bosetter seg til høyre for hovedhytta.

En inndeler også i en venstre og høyre side inne i hyttene. De kvinnelige sysler befinner seg til høyre for hytta når en går inn. Her finner en gjerne calabasher som brukes for å framstille og oppbevare mjølkeprodukter. Derfor er denne siden kalt «calabashsiden». De mannlige saker befinner seg til venstre. Her er ved f.eks til den hellige ild oppbevart, følgelig blir

siden kalt «vedsiden». Venstre og høyre symboliserer hard og myk, en snakker om den kvinnelige og mannlige siden. Hyttene er ellers først og fremst et sted hvor en sover. Underlaget er gjerne skinn fra ku eller geit. Kvelden tilbringes utenfor hovedhytta, på begge sider av den hellige ild. Her blir det fortalt gåter, snakket om husdyra, fortalt historier etc. Veggene i hyttene er av mopanetre, tett med mopanebark eller kledd med en blanding av kugjødsele og jord/sand. Tettingen med kumøkk og jordblanding må gjøres etter regntiden, i tre omganger for at det skal bli tett.

Når en kvinne skal føde, vender hun tilbake til stedet hvor hennes mor eller annen medlem av slekta har hus. Her vil hun tilbringe de siste uker eller måneder av sin graviditet, gradvis ta av seg sine smykker og ting som viser hennes tilhørighet. Når tiden er kommet, føder hun bak sin mors hus i retning downstream. Hun føder i en stilling som minner om den hun bruker da hun melker dyra i den innerste innhegning. Etter at barnet er født, oppholder mor og barn seg i hovedhytta.

Etter en tid er det navneseremoni ved den hellige ild, her får barnet navn, og blir holdt oppe i lufta gjennom en bevegelse fra upstream til downstream, symbolisert som livet er en bevegelse, en reise fra fødsel til død. Himbaene tenker seg livet som en reise som starter i upstream.

Upstream er vanligvis i øst, der sola kommer ut av jorda. Der forfedre kom fra, stedet hvor en er født. Downstream er vest der sola entrer jorda, der forfedre er, hvor døden er, for så å returnere til upstream. Framtiden er forbundet med død, og forfedre i vest. Der er livets mål, for så å vende tilbake til upstream (Bollig & Gewalt, 2000).

Himbaene er et folkeslag i slekt med folkegruppen herero. En av kvinnene i leiren viste dette gjennom sin klesdrakt, med det karakteristiske hodeplagget med to horn, symbol på deres hovednæring, kvegdrift, ble det sagt.

Navnet himba betyr tigger. Benevningen stammer fra ngambwefolket fra Sør-Angola dit himbafolket flyktet da de mistet sin buskap til namafolket. Himbafolket skaffet tilbake sin buskap gjennom å røve fra andre folkeslag. Himbaene vendte tilbake til Namibia på 1920-tallet etter at de hadde fått kjennskap til at det tyske koloniveldet hadde opphørt. Mens himbafolket holder på den tradisjonelle måten å leve på, tar hereoene opp den moderne livsstil. Begge folkeslag er høyreiste og atletiske, begge grupper har kvegdrift, kuer og geiter som livsgrunnlag. Stammen har flere undergrupper som Zemba, Ngambwe og Thwa, også en gruppe kalt tjimba og demba. Tjimba betyr, som det ble fortalt, å grave i jorda, og det betyr at tjimba er fattige, står langt nede på rangstigen og er uten husdyr.

Området i nord er svært regnfattig. Derfor må folket flytte til annen boplass når beiteområdet er oppbrukt. En kan derfor si at himbaene har to boplasser, de er seminomader, og tilgang på mat og vann avgjør hvor de bor. Hovedbølet er homestead som de returnerer til, der tilbringer de den beste perioden av året, under og rett etter regntiden. Det er stedet

hvor store seremonier og festligheter avholdes. Hverken menn eller kvinner liker å forflytte seg, det er forbundet med fare. Derfor smører de seg inn med fett fra homestead, dette for å motstå farer.

Himbaene har ikke et kalendersystem, og deler ikke tiden inn i år. Derfor vet de ikke hvor gamle de er. Hvilket stadium i utvikling de er, vises gjennom symboler som i hårfrisyre og smykker. Småjenter med en flette forover, forteller at de er 2–3 år. To fletter forover og to fletter bakover, forteller at de er 10–12 år. Jenter i pubertetsalder løser opp den tykke fletta og lager mange småfletter som henger over ansiktet. Håret flettet i mange tynne fletter forover, viser at hun er kvinne og moden for ekteskap og til å få barn. Skinnpynt på hodet forteller at hun er gift eller bortgiftet ofte fra 3–4 årsalderen. Smykker signaliserer også om hun er bortgiftet eller gift. Det er faren som bestemmer bortgiftet.

Håret smøres inn med en blanding av kugjødse og fett/smør, tilsatt okerpulver som de får fra en spesiell stein. Håret får glinsende kladder, og tar farge av blandingen. Dette gjentas hver 3. mnd. Bildene viser en brudefrisyr.

Hos gutten flettes to fletter bakover for å vise at han er moden til å gifte seg eller er gift. En himba gifter seg innen sin stand, med en himba eller en herero (Malan, 1995).

Bildene ovenfor viser et brudepar.

Antall koner forteller hvor rik vedkommende er på buskap. En rik himba kan ha opptil 7 koner. Siden det er konene som steller dyra, må en ha mer hjelp dess større besetning. Hver kone kan få opptil 10 barn, første barn ved en alder på 14 år.

I området er det mangel på vann. For å hente vann måtte de gå ca. 6 km. Dette er kvinnenens jobb. Vi ble oppfordret til ikke å gi de vann.

Våre vannflasker var pakket inn i isklumper for å holde seg kjølig. Barna var raske til å lure til seg noen av disse isklumpene. Vann blir brukt til drikke, ved koking av mat, ved besøk på sykehus, ved giftemål, og ved vask når et barn blir født.

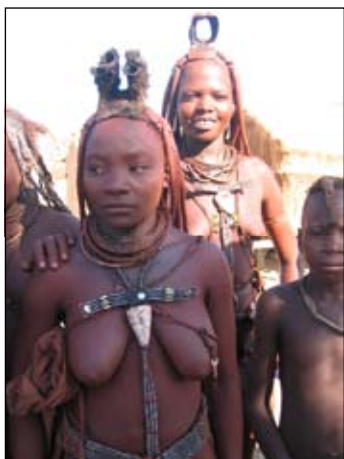

Himbakvinner viser hvordan de steller seg.

Himbakvinnene vasker seg ikke unntatt ved spesielle anledninger som etter fødsel og ved giftemål. Derimot smører de seg med en «hudkrem» som de lager ved å knuse stein som inneholder mye jern eller oker til pulver. Denne steinen måtte de gå lange veier for å hente. Dette blander de pulveret med fett fra kumelk til en konsistens som sololje. Blandingen smører de kroppen med to ganger daglig. Det gir en beskyttelse mot insekter og sol, men brukes også i den hensikt for å bli «pene». Kosmetikken gir en rød farge på huden. For å lukte godt plukker de blader fra et spesielt urtetre. Dette tørker de, har det i ei skål og tenner på. Røyken som utvikler seg setter de under armhulen og under skrittet. Til slutt legger de «klærne» sine over en kurv med røykskåla under.

Kvinnene er konservative i sitt antrekk, mens mannen kan observeres med vestlige klær som caps på hodet og T-skjorte, gitt av turister.

Kvinnene er tradisjonelle i sitt antrekk fordi det er på den måten de oppnår aktelse og verdsetting. De har heller ikke samme mulighet til arbeid som mennene. De holder på det tradisjonelle i forandringens tidsalder. Kvinnene har bare bryst, men «brystskjold» er obligatorisk. Uten «brystskjold» føler de seg nakne. Et verdifullt smykke av ben er også obligatorisk ved spesielle anledninger.

«Leggsmykke» i metall er en arv fra hennes familie. Disse er også et vern mot slanger og skorpioner. Når far dør, tas det høyre smykke av et år. Når mor dør, blir venstre tatt av og satt på igjen etter et år. En skinnstripe på «leggsmykket» forteller at hun har ett barn. To striper forteller at hun har to eller flere barn. Antrekket kan veie opptil 12–14 kg. I dette utstyret går de lange strekninger for å hente vann.

Himbaene tror på en guds skaper. Men deres tro er knyttet til de døde, forfedredyrkelsen, og bønn kan bare bli bønnhørt gjennom å påkalle forfedrene som talsmenn. Himbaene har ikke gudshus, men «Det hellige ildsted» fungerer som deres møtested for bønn og seremonier. Til den hellige ild går en når problemer i familien skal diskuteres. Bare menn er tilstede. Det er her barnet får navn, her trekkes de fire tenner i undermunnen ut, her erklæres en for voksen. Det er hit en går med den døde før en blir gravlagt. Ved ilden kommer en i kontakt med forfedrene gjennom, bønn, ofringer, ritualer. Gjennom disse handlinger oppnår en velsignelse av forfedrene.

Det er tradisjon å slå ut fortenner. Spør en hvorfor, svarer de at det er tradisjon. En teori går ut på at de som ikke var fullkomne ved utplukking ved slavehandel, fikk bli tilbake. Det enkleste handicap var å ha noen tenner for lite. Skikken med å slå ut 4 tenner forgår i alderen 10–12 år og er en viktig milepel i guttens liv. Ulike seremonier

er knyttet til denne hendelsen. Når tennene er ute, blir de pakket i mopaneblad og kastet i retning fødested, upstream (Malan, 1995).

De vanligste sykdommer himbaene dør av er malaria, da regn gir moscitos. Der er sykdommer som tuberkulose, diarè, mange har øyeproblemer grunnet alt støvet og skarp sol, menn har urineringsproblemer. Oftest vil de kurere sykdommene selv ved bruk av blader og røtter. Mopanetreets blader kokes i vann 1 time og drikkes når det er varmt. Dette skal være bra for magen. Akasitreets blader skal være bra for øynene. Himbaene er dyktige og skarpe til å observere fenomener i naturen, sola er deres tidsur.

Sang, dans og fortellinger foregår gjerne på kveldstid. Dansen symboliserer her bønn om godt regn, de synger om barna, ber om at de får vokse opp og ta over. Det er obligatorisk skolegang fra 6 til 16 år. Men det er familioverhodet i homestead som bestemmer hvem som skal gå på

skole, og sender gjerne 1–2 barn til skolen. Namibiaforeningen har gjennomført et prosjekt, Ondaoprosjektet med mobil skole, i området. Flere og flere har fattet interesse for skolegang, selv om det kan være langt å gå. Etter skolegang ser de at de får jobb og tjener penger. Det gjelder nå at skolen gir bevissthet om hvor viktig det er å balansere mellom kunnskap og samtidig bevare deres kultur og identitet.

Etter besøk hos himbaene, var målet Tsumkve. Dette er Namibiaforeningens ytterste utpost mot øst, og her ledes et utviklingsprosjekt blant en gruppe urbefolkning, Sanfolket. Denne urbefolkningen er også forbundet med navnet buskmenn. De er opprinnelig et jakt og samlerfolk.

På veien til Tsumkve var vi innom Mangeti Dunes. Her er det et lokalt Teachers Resource Center med bibliotek og undervisningsmaterill som kan gi lokale lærere ideer og som de kan kopiere til bruk i sine skoler. Stedet har internatskole for bl.a. sanbarn fra alderen 6–14 år.

Prosjektet er under Namas (Namibiaforeningen) ledelse. Her fikk jeg også se eksempel på klimatilpasset skolebygg. Firmaet Stork Prosjekt AS fra Elverum, har arbeidet med husprosjekter verden over, og mange i Afrika. Siden tre er en mangelvare i Afrika, og også blir lett spist opp av termitter, må mer moderne materialer anvendes, en type teltduk som er lett å håndtere, gir mulighet for mobilitet av bygget, lett å flytte fra sted til annet. Teltet gir lufting, men også skygge. Det er gjort stadig utbedringer i konstruksjonen (Fjeld, 2009).

Ikke langt unna befant seg et skolebygg utført i mur, med blikktak. Dette var bygget med bistand fra en engelsk hjelpeorganisasjon. Av og til ble det så varmt inne at klassen holdt undervisning utendørs.

Skolebygget hadde to klasserom, ett for de minste, og ett for de eldste barna. Selv om vi kom uanmeldt, hilste de oss velkommen gjennom dans og sang.

Så fulgte de oss ut, og vinket farvel.

Vi satte så kurs mot Tsumkwe, men på den øde strekningen fant vi et brusutsalg, en kiosk med reklame for Coca-Cola.

Sanfolket

Noen genetikere mener at Sanfolket er de nærmeste etterkommere av de første mennesker.

Sanfolket kom etter stor sannsynlighet fra den østlige del av Centralafrika for over 10.000 år siden og er en del av den store gruppen brune mennesker med fellesbetegnelsen khoikhoi. San betyr å sanke føde. Sanfolket var et jeger og samlerfolk. De drev ikke med kvegdrift og dyrket heller ikke jorda. Hollenderne kalte de for buskmenn. En annen gren er Khoifolket, de dyrket heller ikke jorda, men samlet kveg og sauer på sine vandringer. Khoi betyr menneske, hollenderne på 1600-tallet ga dem navnet hottentotter.

<http://www.jakobsgaardstolten.dk/Teaching%20etc/Stoltens%20undervisningsnoter%20SA%20seminar.htm>

Sanfolket var bosatt i mange deler av Sør-Afrika, der det var rikelig med fugl og vilt. Men fra nord-øst kom bantutalende folk, som ble kalt «de svarte», og fra sør kom europeere. Denne situasjonen tvang dem inn i det skrinne og uttørrede område nær Kalahariørken, bl.a. annet i Tsumkve.

Sanfolket deler en i tre grupperinger:

The ! Xu, er den største gruppa, også kalt (klikkelyd) !Kung, holder til i skogområdet i Kavango, nord i Namibia. Derav kommer også navnet som betyr skog, bushman. Mange av disse jobber på gårdene i distriktet.

Kxoe eller Mbarakwengo er de såkalte «Black River Bushmen» som bor i området Caprivi og tilgrensede område til Kavango, Angola og Botszwana.

Den siste gruppen er Hei-//om som befinner seg i området rundt Tsumeb, Otavi, Outjo, Etosha national Park og sør-vestre del del av Owamboland (Malan, 1995).

Det sies at det var den siste gruppen som først fant kopper i området rundt Tsumeb. De har et klikkespråk og de forskjellige gruppene forstår hverandre ikke. Grunnet spredt gruppering, har gruppene liten kontakt med hverandre.

Hver gruppe har sitt eget område som de streifer omkring på, med vannhull og tilhørende ressurser. Hver morgen går kvinnene ut for å sanke spiselige bær og røtter, og de kjenner til over 80 planter, frukt, nøtter. Bl.a annet er mangettinøtter viktig i deres diett da det har høyt næringsinnhold. Mat fra planteriket er vel så viktig for sanfolket som mat fra jakt. Blader og røtter har væske i seg. Derfor er denne tilførsel viktig i lange tørkeperioder som kan vare opptil 9 måneder eller lengre.

Kontaktpersonen i Tsumkwe tok oss med til en bosetning tilhørende San-folket. Vi var ventet, og kvinnene tok oss med på en fottur i området.

Her viste de oss bær og røtter som vi kunne spise, og som inngikk i deres kosthold. På ryggen hang de miste barna.

Kvinnene hadde ellers myke skinn-skjørt.

Røtter som de dro opp hadde smak av noe mellom kålrot og ananas. De var saftfulle. Hele dagen gikk med til matsanking.

Det er sett på som en fornærmelse å samle mat på grunn som tilhører annen familiegruppe. Når det gjelder jakting på vilt, er det ikke så klare grenser. Viltet tilhører ikke noen inntil det er skutt. Land og dets ressurser er felles goder i «allmenningen». Kjøtt i alle variabler er en viktig matressurs. Det kan være skorpioner, bier, frosker, slanger, hare, ostrich, antilope og større dyr. Dyret blir slaktet, kjøttet blir fordelt og spist av alle medlemmene i gruppen. Det er ikke lagringsmuligheter, derfor må alt spises opp. Alle deler av dyret blir benyttet. Produkter av ressursene er eierens og er viktige i forbindelse med handel.

Men i dette området har myndighetene ønske om å dele områdene opp i små kvegfarmere med beitedyr. Dette går selvfølgelig på tvers av san-folkets jakt og samlerekultur som er interessert i å opprettholde artsmangfold i naturen, og muligheter knyttet til turisme. (Namibiaforeningen, 2009) <http://namibia.custompublish.com/urfolksprogrammet.138544.no.html>

Kvinnene var ivrige røykere, og tok gjerne en røykepause sammen med noen i følget vårt.

Mennene i gruppen var ikke til stede under vårt besøk. De var på jakt. Mennenes arbeid er å gå på jakt, skyte med pil og bue. Pilspissen blir innsatt med gift fra slanger, skorpioner, fra planter, larver eller insekter.

Etter forturen var vi tilbake på bostedet deres. Hyttene deres var bygget i en halvsirkel på området. Disse hyttene er ikke så godt gjennomarbeidet, derfor sover de utenfor hytta. Sanfolket holder seg til en kone, og har derfor ikke den samme ordning som himbaene.

Som avslutning på besøket danset de en tradisjonell dans.

Sanfolket er kjent som dyktige håndverkere og de anvender dyrematerialet til ulike produkter. For eks. kan magesekken bli til vesker for å bære blod eller vann. Av ben kan en lage pilspisser, kniver, piper. Av horn kan en lage skjeer, instrument etc. Strutseegg brukes til å bære vann i. Men de kan også knuses og brukes i smykkelaging. Dette er populære produkter å kjøpe for turistene. Under mitt opphold i utsalget for håndverk i Tsumkwe, kom en mann med minst 20 armbånd i skinn som han hadde laget. Disse ble målt etter en mal for å kontrollere riktig lengde og kvalitet.

Ved inngangen til håndverksutsalget satt noen kvinner og laget smykker av strutseegg. Smykker av strutseegg er en populær turistvare.

Sanfolket har også lange tradisjoner som billedkunstnere. De har æren for de eldste helleristningene og hulemaleriene i Afrika. Motivene i dagens kunst i er ofte dyr og planter, bildene er fargerike og uttrykker mye symbolikk. Bildene er blitt et medium som forteller om sanfolkets historie.

Bildet viser et tidligere besøk ved en skole for san-barn. Flere kom langt vekk fra for å følge undervisning. Noen kom også til skolen for å spise det eneste måltidet de fikk om dagen.

Her kokes det maisgrøt som deles ut til elevene.

Sang og dans preger en stor del av deres kultur. Her synger de om jakt, og hvordan jegeren blir tatt i mot når han kommer hjem.

Det sies at sanfolket er gode til å regne og tegne naturalistisk. Rektor ved denne skolen bekreftet riktighet i dette utsagnet. Mulig dette kommer av at de er vant til å observere og bedømme avstander i naturen.

Når det gjelder religion, tror de på en gud som er god, og en gud som er ond. Når en dør, forestiller en seg at en kommer til den gode hvor det er masse mat og muligheter for jakt. Dersom en ikke er så heldig, kan en komme til Gâua hvor det er sult og hunger.

ETTERORD

Besøkene hos tre folkestammer har gitt meg opplevelser og innblikk i deres liv og byggeskikk og jeg har sett kontrasten mellom vårt eget og noen folkegruppers bygging av bolig i Namibia. Oppholdet har gjort meg nysgjerrig og gitt inspirasjon til å bli kjent med flere folkestammer i Namibia.

Felles for de tre gruppene jeg har sett, synes å være sterk vektlegging av tilhørighet, skape fellesskap, skape identitet og tradisjoner gjennom bomiljø, klesdrakt og ritualer. Materialet til sine tradisjonelle hytter er mopanetre, tekket med jordslam iblandet kugjødsel. Formen på boligen er oftest rund. Men siden trematerialer er en mangelvare, er en nødt til å benytte andre materialer som f.eks strå av hirse eller murbrikker.

Det er et enormt behov for boliger. Derfor er husene fra Stork prosjekt A/S i Elverum unike. Husene kobler moderne og tradisjonelle materialer, tar hensyn til stil og gir mulighet for permanent eller midlertidig plassering. Dessuten er de miljøvennlige (Fjeld, 2008, 2009). Innen byggeskikk synes det tradisjonelle nå å vike. En etterligner vestlig byggetradisjon og tar i bruk nye materialer og stiler. Det gjelder derfor at folket blir bevisst byggemateriell som passer til klima. Det bør vektlegges estetisk utforming og at det hele har karakteristiske trekk fra deres opprinnelige kultur som de bør være stolte av og verdsette.

Mennesket har rett og slett et generelt ønske om å kunne leve enkelt og greit, og navigere i forhold til omgivelsene ved hjelp av sansene. Ellers opplever vi underbevisst fremmedgjøring, vi terger vårt eget sanseapparat. (Rybakken, 2004, s. 17)

KILDER

Bollig, M., & Gewald, J.-B. (2000). *People, cattle and land transformations of a pastoral society in Southwestern Africa*. Köln: R. Köppe.

Fjeld, K. (2009). – Glad og beæret. *Østlendingen*.

Hayes, P. (1992). *A history of the Ovambo of Namibia*. University of Cambridge/ St John's College, Cambridge.

Malan, J. S. (1995). *Peoples of Namibia*. [s.l.]: Rhino Publishers.

Namibiaforeningen. (2009). *Urfolksprogrammet*: Namibiaforeningen.

Rybakken, B. (2004). *Visuell identitet*. Oslo: Abstrakt.

Lokalisert 20. August 2009, på
<http://namibia.custompublish.com/urfolksprogrammet.138544.no.html>
(Rybakken, 2004)